

JOHANNES JANSI PÄEVARAAMAT KOGUMISREISIST MUHU SAARELE 1920. AASTAL

1920. aastaks oli Eesti Rahva Muuseum jagunenud kaheks – Tartus jätkas tegevust 1909. aastal rajatud Eesti Rahva Muuseum ning ERMi Tallinna osakonnast oli saanud iseseisev Eesti Muuseum (hilisem Eesti Kunstimuuseum), kel oli sarnaselt ERMiga missioon koguda ja säilitada vanavara. Sarnasus oli ka vanavara korjamises: Eesti Muuseumi eesmärk oli kogu Eesti kihelkondade kaupa läbi käia ja kõiki vanu asju, mis on haruldased ja mille kadumist võib karta, kaasa võtta. Täita tuli korjamisraamat, kuhu kanti andmed esemete kohta. Nõuti päevaraamatu pidamist, mis tuli anda muuseumi arhiivi¹. Sealset Eesti Muinasvara Päästetoimkonna (MPT) tegevust juhtisid Kristjan Raud ja August Pulst, kes oli esimesed vanavara kogumise ristsed saanud ERMi ülesandel juba 1911. aastal. 1920. aastal saatis MPT vanavarakorjajad teele erinevatesse Eesti kihelkondadesse, kaasas „Juhatuskiri korjajale”, korjamisraamat, kviitungid ja raha.

Käesoleva päevaraamatu (TAp 203) autor Johannes Jans saadeti mais Muhu saarele, suvel jätkus kogumine Jaani ning sügisel Jüri ja Jõelähtme kihelkonnas. Päeviku lehekülgedel avaneb pilt peaaegu kestnud kogumistegevusest – päevaraamat algab sissekandega 15. maist 1920 ja lõpeb 16. aprilliga 1921. Avaldame siin päevaraamatu esimese poole, mis viib lugeja Muhu saarele. Päevik sisaldab tärseid tähelepanekuid, on sisukas ja mõnusalt avameelne. Algajale vanavarakogujale oli kõik uus ja huvitav ning oli suur tahtmine kogutut jagada – jagame seda meiega. Päeviku järke on võimalik lugeda õige pea ilmuvast vanavara kogumisretkede päevikute sarjas.

Hiljem on J. Jans MPT ülesandel kogunud vanavara Tõstamaa, Sangaste ja Hargla kihelkonnas, Pakri saartel ja Narva jõe tagustel aladel ning ERMi stipendiaadina Setumaal. Kahjuks annavad nen-

---

¹ Kogumismatkade päevaraamatute, reisikirjelduste ja välitööde päevikute kogu moodustab ERMi topograafilise arhiivi (TAp), milles on 2006. aasta algul 940 päevikut.

Foto 1. Tallinna Eesti Muuseum. Istuvad (vasakult): Aleksander Jürgens, Lydia Vademann, August Pulst. Seisab Johannes Jans. Foto Johan Wildt. ERM Fk 1706: 20.

dest kogumisretkedest tunnistust vaid korjamisraamatud, päevik jäi kas kirjutamata või muuseumile üle andmata.

Jansi korjatud esemed jõudsid Eesti Rahva Muuseumi kogudesse erinevaid teid pidi: osa, valdavalt põllutööriistad, saadi 1933. aastal Eesti Vabaõhumuuseumi Ühingu etnograafiliste esemete depositioonina (kogu A 386), teine osa tuli Eesti Kunstimuuseumist üle antud etnograafiliste esemetena (kogud A 426 ja A 509) aastatel 1936 ja 1941. Väikese osa esemeid andis üle Narva Linnamuuseum 1937. aastal Tallinna Eesti Kunstimuuseumi deposiidina (kogu A 447). Kokku on Johannes Jansi Muhu kihelkonnas korjamisraamatusse kantud 174-st esemest muuseuminumbriga saanud 91².

Tiina Tael
ERMi peaarhivaar

² Eesti Muinasvara Päästetoimkonna (MPT) korjamisraamat nr 1501.

15 mai 19120

Sõit aerulaeval „Ingermannil” Muhku. Wahetuskaubana piipe, nõöpe, nõelu, niiti, kamme, toope ja värve. Blokid joonistamiseks.

16 mai 1920

Kell 3 p. Kuivastus. Läksin Hellamaa koolimajasse et orienteeruda ja kooliõpetajailt mõnesuguseid näpunäiteid saada marsruudis, saada olevaist varadest ja et näha palju nende eneste poolt juba kokku korjatud. Hellamaa kooliõpetajal ei olnud midagi. Olla öeldud et „ei ole”. Selle vastu sain Lõetsa kooliõpetajalt (kelle juures ma ka käisin) suure kogu kingitustena kokku korjatud vanavara. Kooliõpe-

Foto 2. Tallinna Eesti Muuseum. Muinasvara korjaja Johannes Jansi esitab oma korjandust Muhust. Foto Johan Wildt 1920. ERM Fk 1706: 26.

taja nimi on Vilto. Asjast huvitatud, energiline mees. Korjanduste päevadel 7, 8, 9 oli ta ühes lastega agarasti töötanud.

17 mai

Waatasin Vilto kogu järele. Leidsin vana pakk mesipuu. See olla puu otsas rippunud. Alaspõlled, tanud, rangid, kedervarred. Kape-taid. Käisin uuesti Hellamaa koolimajas. Kooliõpetaja Muristaja oli kodus. Koolis midagi tähtsat E Museumi kohta ei leidnud,

Läksin vallamaija. Pööningu ukse ette oli kasta loobitud, lubati ära koristada kui tagasi tulen. Pidi vähe olema muinsust, selle wastu pidi Suurevallas küll olema, sest sakslaseid ei olla seal mitte kõike ära lõhkunud ega põletanud (protokolliraamatud) kui siin. Laotasin wallamajas lendlehti. Inimesed olid waga huvitatud ja uudishimulised.

Läksin Hellamaa kiriku papi juure. Et papil aega ei olnud ja ma kiriku ei saanud siis jätsin teiseks korraks. Loosin omale Hellamaa kooli tsentrumi kuhu wanawara kooliõpetajailt saab kokku toodud inimeste läbi wõi kooliõpetajad ise toovad selle siia. Tulin Vilto juure Lõetsale tagasi. Seletasin sellele pikalt museumi tähtsust. Saatsin koolilaste läbi lendlehti kodudesse.

18 mail

Läksin ise katseks Lõetsa kulla, mere äärde korjama. Lõetsa küla on juba mitmet korda läbi korjatud. Wiimasel ajal iseäranis arimees-
te poolt. Kõige rohkem olla aga sakslased ära wiinud iseäranis just muinas riide asju. Lõetsa küla on kaunis suur, wanad majad kõik uhernarnaselt ja puhtalt woiks öelda piinlikult läbiwiidud „stiiliga” nimelt on pilliroo ja õlg katused kõik korralikult ära lõigatud ja „tasutud” ripakile katuseid näeb õige harva. Seesama kaib ka seinte, akende uste ja ahjude kohta. Uksed ehitakse tihti wärviliste laudadega (nelinurk ühe nurga peal püsti)

Mere rand on waikeste kadaka poosastega kaetud nende wahel hulk lambakarju söömas nende seas eredate seelikutega karjased „lapsukesed” ja eided. Pilt kus rahu ja idüll.

Käisin paewa jooksul umbes 8 peres. Rohkem ei jõudnud sest inimestega on tarvis enne palju rääkida kui saad midagi. Kääru talus on wanad käsikiwid, praegu weel tarvitusel ka jäi sinna wana margapuu maha. Edasi jäi Juri Vilto tallu haruldane õlle kann 160 lauga [lauaga] ja kirjatud maha. Jüri ei taha anda, sest sõber olla temale enne surma selle kinkinud ja kaskinud malestusena omal hoida ja

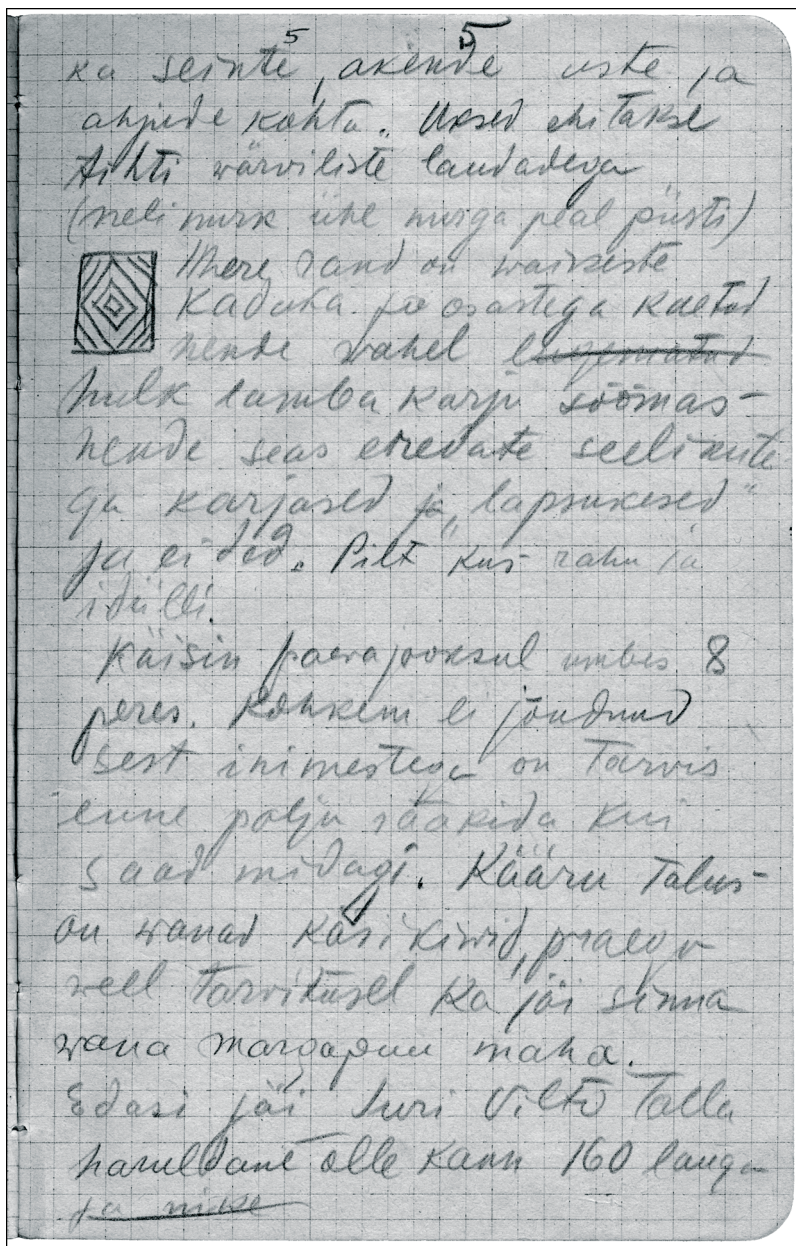

Foto 3. Lehekülj Johannes Jansi päevikust.

kellelegi kinkida. Parast kui tund aega rääkinud olime ja muid asju wälja toodud oli, meeldis temale E. Museum ja ta lubas kannu 100 m eest. Jätsin wõtmata sest hind kallis. Ka on temal veel selle sama sopra poolt piipkann sarvotsaga mida ta ise veel tarvitab.

19

Käisin Vahtra külas vaatamas, see on niisama katsekäik, sest tahan edasi minna Tuppenurme kooli. Olen wahepeal otsuselle tulnud, et siin kehvemais nurkes, kus juba w.vara palju korjatud vahetuskaupa asjata palju kulub. Tahan mööda kooli majasid Koguva poole läbi minna ja seal, kus veel wähe korjatud ja kuuldavasti palju w-wara, kaupa tähtsamate asjade eest wõiks ära anda. Käisin siiski wäikse Vahtra küla täiesti läbi. Jaagu peres jäi üks kividega sõlg maha. Oli enne samasugune. Veel ühed kirjatud rangid. (peremees kodunt ära).

Keskküla talu wana eiteil ja tudrikil paljugi vara aga ebausuj muude põhjustel ei anna ei raha ega kauba eest. Uurisin wälja et on paar wanaegist kirjat särki Perdivere talus elab Elena Maldis 67 a wana lapsest saadik osaw kinda ja suka kuduja. Otsin kinda ja sukasäärepaari N27 N28

20

Lähen Tuppenurme õpetajat vaatama. Teel laotan lendlehti Tuppenurmes on õpetaja wäike kogu wanawara koos enamasti puu-riistad. Sain k.õpetjalt endalt ühe hõbesõle. Opetaja noor poiss – Sai lõpupoole asjast õige huvitatud, kui pikemalt rääkisime. Ma lubasin edasi minna, kuna tema lubas veel wana wara uuesti korjama minna. Läksin edasi ilma korjamata Muhu Suure-Valda. – 5jaolisesse koolimajja. Sealsed kaks – õpetajad wõtsid mind kaunis külmalt wastu, olid wana wara korjanud, aga nagu näha loiult, ei olnud asjast huvitust ega õiget arusaamist, näitasid mulle hiljuti saadetud E. Mus. Ühingu paberit kus õpetajailt Museumi sõprade üle järele päritakse, ja kused mis sellega tuleb teha ja kudas mõista? Seadsime temaga K. Sirp wastuse walmis. Aga kui me parast wallamajasse läksime ja sealtsimajja mille pööningul wanad paberid olid, tuustis ta kõige usinamini laialipillatud paberite seas. Niisamuti kõik teised „wala juhtiwad jõud”: sekretärid, miilitsad ja wahimehed, loewad leitud protokollid raamatuid, naeravad ja leiawad et huvitavat ongi palju. Siis tuletatakse meeles et maakonna museumi olla tahetud asutada ja neilt juba järele päritud mida muistset on. Hakkavadki „oma“ muu-

seumi poole kiskuma aga kui kuulevad et õieti meie need maakonna museumi asutajad olemegi on nad seda agaramad minu juhatusi täitma. See oli Muhu-Suurewalla walitsuses sekretäär Kao rääkis et neil enne sakslaste siia joudmist tervest saarestikust olid sinna koik wana arhiiv kokku veetud sest wenelased tahtsid seda evakueerida. Ei jõudnud. Ja kui sakslased kohale jõudsid, asetasid sõdurid oma „roami” sinna pooningule, murdsid kastid lahti ja pillasid paberid laiali ehk pruukisid ära. Nii tuli laiali pillatud paberid kokku korjata päevavalgele tassida ja sealt tarvilised wälja walida. Leidsin 21 raamatut. Mõned neist on wanad protokolli raamatud (aas. 1857 jn.e) Korj.r. N1501 N35 See oleks wististi kõik saarte „warandus” Seal wõib aga weel otsida sest tolmu ja roguskite all on weel paberid ja raamatuid. Suuremalt jaolt olid aga raamatuist ainult kaaned järel. Ka oli sakslaste ülemus ise käinud seal paberid uurimas – ja wististi ära wiinud ka mõndagi. Üleüldse olla ülemus paar korda käskinud rahvast wallawalitsusel „wanu asju” kokku tuua kust need siis ära wiidud (muidugi Saksamaale). Rahvas olla ka wiinud.

Wallamajast läksin Linnuse koolimajasse K-õpetaja oli ka käinud w.vara korjamas oli saanud. muu seas ühe valge kinda ja wana kapeta. Noor poiss Pärast jutuajamist w.w. korjamise ja Muuseumi üle, arwas ta, et see asi ikka päris „kulturaline” ja „edumeelne” asi lubas toetada kudas wõib. Näitas kust wanu asju wõib saada

21

Linnuse koolimajast läksin ümbruskonda natuke korjama tahtsin wammust kauplema minna. Leidsingi „kauba”. Umbs 250 mk. Peetud aga taiesti terve wammus. Et omaniku kodus ei olnud pean teinekord minema. Neo talust sain „pruudi käima” kindad. Kui pruut oldi kingiti käidi asju korjamas kingiti ilusamaid asju. Need on „wingu ja „tähe” ja „mänd” kirjadega kindad. (Seal on Harju tanu 50 a helmetega ei anta ära). Läksin Linnuselt Iga külla. Iga küla K-õpetaja oli ühe ümbriku ostnud ja paar kirjatud sadulat ja muud wäiksema tähtsusega asja, kaebas et rahvas tahab raha saada. Olla wanavara tähtsusest ses mõttes aru saanud, et nende eest raha wõib saada. Laotasin koolilastele 30 piltidega lendlehte wälja peale kirjutades et ikka makstud saab ja wahetus kaupa antud. K-õpetaja kiitis selle mõtte wäga hääks. Sest inimesed saavad siis endid wälja mõelda ja kui w.korjaja tuleb siis läheb asi kiiremini.

Igast läksin kohe korjamata edasi „Koguva” külla. Et õhtuks veel aega läksin mõnde tallu korjama. Ka selles rikkas külas oli „ei põle”. Olin ööd klaaswerandiga majas („Vanatoa”) nelipühi laupäeva eel. „Elamine” oli nii must et peremees isegi vabandas, nimelt et neil kaks orjust, põldu harida ja kala püüda, aga et jõudu siiska Jumal tänat, on. Ja, aga aega vähe et tuba kasida, või oma tervise eest muretseda. Üleüldse annab see küla juba mannermaa hallparunite ilme välja, ka meeoleolu poolest. Walitsusega ollakse üleuldsuse rahul, ainult et miks linnas töölistele 8 tunniline tööpäev antud ja kõrged palgad. Aidad on enamasti raudkiwist ka on talu kõrwal veel korstnata suvimaju – kus suvel elatakse. Hariduse poolest on aga see „prii” küla samal järjel kui teised Muhu omad.

22

Keinaste saarel.

Saarel ilus mets: Jalakad. Tammed. 8 peret. Jällegi „ei põle” aga kui kuulsid et raha makstakse ja et kaupa on, siis oli warsti tervel külal teada et kaupmees saarel ja leidus ka wanavara, töid aga wäik-

Järje nr	Kviit. nr	Asja nimi (Kohalik ja kirjalikeine).	Kus asi tehtud? (Kihelkond, vald, küla, talud).	Kust korjaja asja saanud? (Kihelkond, vald, küla, talu).	Asja vanus.	Asja tegija (Nimi, amet ehk kutse).	Asja kinkija ehk müüja.	Asjade ostuhind		Müüja kuupäev korjaja asja omandas ja kvit. nr.	Müüja kom. Kui juur.
								mk.	pen.		
52	25	Kalad ~~Kõrva~~ Kõrva Sõmerindad	Kernastes	Kernastes Kernaste talu	60	E. K. isa ema	Elena Keskine	1032	50	1501	
								28	50	23/20	
										25	
53	26	Laba kindad A509: 2947	—	Keinastest Mõrka talu	60 -20	M. L. mehe ema tehtud	Melanie Lember	38	75	23/20	
										26	
54	26	Sõmerindad	—	—	70 -75	—	—	38	75	—	
55	26	Meeste valged sukad	A509: 3265	—	80 -60	—	—	70	—	—	
56	27	Käpeta A509: 3177	—	—	50 -60	R. d. mehe ema tehtud	Raiissa Riviall	23	50	23/20	
										27	
57	28	elaste vammus	—	Keinastest Mõrka talu	4 pööbe vana	?	Tingel Riviall	400	—	23/20	
										28	
								1632.00			

semaid ja uuemaid asju. Peitsin aga otsitavama kauba „niidid, kammid, varvid ära ja küla pealiskaudselt läbi käies läksin öömajale et inimesi järelemõtlemistele jätta. Teine päev

23

Oligi minu jutlustustel ja lubamistel kaunis üllatavaid tagajärgi. Kus enamalt „ei põle” oli tuli nüüd wammuseid kuube, kirjat särka, sukke kindaid, tanusid uusi ja vanu. Aga kaunis muinasjutulised hinnad olid neid naiividel naistel. Wammus – tuhat marka, kinda paar 100 mk särk 300 mk Raha eest taheti kaupa. Nägin et siin museum-lase osa ei aita vaid ennem kaupmehe Ohkasin, võtsin oma koti ja hakkasin minekut tegema. Siis hakkasid naised üksteist haugatama, miks nii kõrgeid hindasid küsiwad, teinekord ei tulla enam ükski kaupmees Keinaste (nad pidasid mind ikka kaupmeheks ehk ma küll museumi neile seletasin) Kui wiimaks ühe naisega kaupa sain, siis tegid ka teised selle sama „taksiga”. Sain sealt uue naiste wammuse, pikad meeste sukad pika naiste särgi ja paar kaunis wana harju tanu ühe valge ja teise kõwa. Walge tanu kanti hommikul pulma woo-

kuupäe- korjaja asja mandas võit. nr.	Märkused:
501	Kaluroo "Kõrged" tehtud. Kirjad (või Kõrged- ~~Kõrged~~ "kirjad" tehtud. Kirjad (või Kõrged- "tehtud") tehtud mit. Hinnalt, kust paljud Keinaste prede liikmeid tulnud ka millega praegu sugubeste läbi rihetud.
18/20	Läherad oma vormi poolt teistest selle taolistest
1/25	Kinnastest (akku (päial kuhire ja Tämp, läbi Läherad ülalt laiemaks)
3/20	Päial "Kaluroo" kirjadega tehtud.
1/26	Kanti Kõrgedpõrkestega. Praegu ei ole leitarad.
11	
3/20	Närid alla "Roatsi madara" punane
1/27	Kanti süngi poolt alama võtta, Punastest kaluroost Kral kalor alla tehtud roostest. Riie ise värvi maha lamba villast. Wammus täies korras.
3/20	
1/28	

Foto 4. Väljavõte Eesti Muinasvara Päästetoimkonna (MPT) korjamisraamatust nr 1501, korjaja Johannes Jans.

dist üles tõustes kuni lõunani, siis pandi „kirju” pähe (Keinastlaste seletus). Õige palju on saarel valgeid kindaid, sõrm ja laba neid on tehtud seal hulga hiljem kui Muhus ka kantakse vanainimestest veel neid praegugi. Walged sukad on aga ära kantud. Puu asju ei ole Endised wanavara korjaja enne suurt sõda, olla need ära wiinud. Niisama ei ole meeste riideid. (iseloomulik et randlastel neid kuuldagi ei ole; Mu saare sisus aga kuuled ometi nendest räägitawat. Aga kuubesid on. Raissa Kiviall’il on uks kuub pruun lambawilla karvane ühe taskuga algtüüpusline. Jäi maha et kõrget hinda küsis, lubas järel mõelda ja palus mind paariks päevaks saarele jääda, aga see ei lainud. Ka on seal palju naisterahva vanu Kirjatud ja vanemaid takuseid naiste särka (oige pikki maani. Enne kanti ka umbrikuid seal natuke pikemaid. Kui Muhus, nagu nüüd seelikudki paistavad natuke pikemaina kui Muhus. Ka on seal veel paris uusi naiswammuseid näit.: Dietli talus. Lemberil. Rõhudega põllesid aga polla seal olnudki sest seesugust toredusaja pole seal saarel pruugitud. Talud käisin kõik mitmele korrale läbi. Mida tuttawamaks sain, seda paremaid sain.

Keinaste kombesid paistavad lihtsamad olevat kui Muhus, Käisin saunas kus mehed ja naised uksteist pesid ja wihtlesid. Keegi naine wihtles mind ja pesi selga hoolikalt, selle eest et pidin talle teine päev rohkem niiti andma kui teistele. Niisama on kõne otsekohene ja häbenematu, niisama ka saagiahnus esineb omas katmatus toreduses, häbenematult kui loomulik asi. Käidud siin korjamas enne sõda ei olla oldud, ka polla siin sakslasi pikalt asumasa olnud, kes oleksid w.-vara riisunud.

Poolteise päevase saarel olemise ja alatasase lõugade liigutamise sain wiimaks niikaugele et mind usaldama hakati, mida ka mulle öeldi. Et ühes ja sessamas talus kolm neli korda käinud ja neil enam midagi näidata ei olnud, tegin minekut. Kompsu w.-varaga andsin hobuse tuua ise wõtsin saapad selga ja sammusin merde. Wesi on K. ja Muhu vahel kaunis madal, paaris kohas üle põlve – aga mudane nii et see tee – 3 versta – üsna ära väsitas. Kui Koguvasse jõudsin oli üsna pime juba. Purjus sõdurid laulsid aga alles kiigel. Kobisin pikema jututa kuhugi „elu peale” (toa lakka) magama. Magasin tühja kõhuga kella 9. All „elus” inimese hinge ei olnud, laksin siis teise kohta süüa otsima Sõin ja tegin „propagandat” Inimesed kiitsid seda kõike hääks, äga näha oli et nad seda ainult wiisakuse parast tegid.

Need Koguva hallid parunid olid paljudki w-w korjajaid näinud ja õppinud nendest libedasti mööda minema. See oli

24

Tegin tiiru läbi küla, Ühine kaebtus: endised w-wkorjajad ja sakslased viinud kõik ära. Siiski juhatavad üks teise juure. Laasu talus sain niikaugale et mulle naidati mis neil oli: harju tanu ja rõhudega põlle. Naisterahvas ütles ühkusega et kümned kainud neid tema käest mangumas, aga, riie – ära ei anna, wiis ka minu käest ära. Ütles, et ta mälestuseks peab, ja et odawat hinda pakutavat. Helmed olid põlled aga juba muist ära kistud, niisama tanul. On mitmel perel weel särka ja wammuseidki aga lõikavad enne „pättideks kui korjajale annavad. Korjajad olla neid ju ära tüüdanud (muidugi suure hinna pakkumine lahendab seda meeleolu) Rikkast Koguvast sain ainult ühe ahingu. Korjajaid on ka tõesti siin palju käinud, keegi kalamees – wabadik, hea jutumees, teadis neid kõiki nimepidi (küsis minugi nime) Gahlnbäck³ olla seal 7 päeva elanud (enne sõda) ja kõige rohkem sealt ära viinud oma „museumi” jaoks. Niisama saksa ohvitserid korjanud wanu asju ja neile antud, kui wõimu meestele. Keegi talu peremees, purjes, näitas mulle oma ahjusisemuses olevat wana wara – samogonni ajamise torusid. Ma olin walmis need ära ostma. Ütles suuremeelselt et kingib need museumile aga mitte ennem kui sureb. Soowisin talle siis peatset lõppu aga mees sai pahaseks. Tulin tühjalt Iga külla. Olin koolimajas ööd

25

Käisin Rootsiveres. Mitte üks eksemplaar. Keegi näitas mulle omi wanu särka. Õige wanad ja ilusate kirjadega (kõige viimane talu Igast minnes) aga hinnad olid kuni 1000 mk. Käevati iseäranis sakslaste üle, kes kõik kirstud lahti murdnud ja seest kõik ära „söönud”.

Iga külas seesama laul. Ka olla „Iga” kulas Tartu üliõpilased üks kord 7 päeva 10 mehena korjanud ja „kõik ära viinud” Ometigi on, aga neid hoitakse relikvidena (olgugi jälle et head margad). Iga kõige suurem kula Muhus, tuletab wene külasid meelde oma kokku kuhjatud hoonetega. Suur kaev keset küla kust kõik vett võtawad. Paar kiiget. Õhtuti noored kiigel. Poisid kiigutavad, tüdrukud istuvad. Tüdrukud, nagu siin nii ka igal pool Muhus kannavad lihtsaid

³ Johannes Gahlnbäck (1885–1934), Saaremaalt pärit baltisaksa arhitekt. Kogus 20. sajandi algul Eesti saartelt rahvakunstiesemeid.

rätikuid peas, nii et nad rohkem wanaeitede moodi walja näewad, kui noorikud kel kenakesed tanud alati peas. Luhikeseid juukse kantakse noortemate hulgas päris wähe. Wanemad peale 40 kannawad weel neid. Käiakse ka kuskil jalutamas: tüdrukud ees – omaette, poisid sammu 10 järel, omaette – nagu wenelasedki. “Amüseerimist” ei näikse weel tekkinud olewat. Naist võetakse ikka vana kosja pruugiga – päris tundmatu mees tulla äkki sisse – kosja ja rääkida ennast umbes päewa jooksul wanade ees klaariks. Ja asi minna siis harilikult. Mis, isearanis ranna ääres, silma puutud, et mehed palju arenenumad on kui, naised ja kui mannermaa mehed: nad on mere läbi mööda linnasid kainud ja elanud, “leiba teeninud” kuna naised kinnist saare elu elanud. Suure maa mees niipalju liikunud ei ole, ta naine aga tunneb linnakombeid kaugelt enam kui ta saareõde. Igast niisama targana läbikäinud olles – hakkasime k-õpetaja Tederiga oma korjatud w.-wara kokku panema.

26

Kestis see nümmerdamine ja omblemine ja tüütu kirjutamine ja „kassaraamatute” rewideerimine edasi. Töötasime kuni lõuneni, kus wiimaks oma waraga joonele saime – terve hobuse koorem umbes 100 NN= w-wara. See oli siis minu esimene wara mis ma ühe kooli-õpetaja raioonist kokku olin korjanud ja tema korjatud waraga ühte pannud. Niisuguseid raioone on Muhus 10. Kui igast ühest 1 hob. koorem! Wiisin hobusega Hellamaale, tulin sama hobusega tagasi ja jäin M-Suurevalla juurde pidama et umbruses korjama hakata. Hobu mees võttis 30 mk. Kooliõp. hr. Sirpi juurde jäin pidama andis mulle ühe laulu mida üks mees olla talle annud.

Rahva laul

Mis seal mõisas tehtanesse
 Mõisas pulli poodanesse
 Vaku öinast vorbitakse
 Kohtu vana kolgitakse
     Mina pulli puhastama
     Et saaks säsi omale
     Panen säsi süte peale
     Palavate paade peale

Siis tuli kiisu kiilu silma
Tuli kassi nõela hända
Võttis säsi süte pealta
Palavate paade pealta
    Mina kassi nuhtlemaie
    Vitsa hirmu andamaie.
    Ei kassi kartnud vitsa hirmu
    Kohkund kaika kolinasta.
Siisap lõin mina lausa kassi
Kaikaga kassi konti mööda.
Küll siis kassi kaigast kartis
Pelgas pisut palgi hirmu.
    Kassi kadus siis külasta
    Mõisa majade vahelta
    Kargas küla kaesse
    Uppus ära ummingusse
Wallal siis anti walju käsku
Kihelkonnal kibe käsku
Kassi wälja tõmbamaie
Ummingustusta amutamaie.
    Siisap toodi willa kõida
    Kaksi kolmi kanepi kõita
    Neli uuta niine kõita
    Peale kauba paelu palju
Algas siis kassi karistamine
Katkesid kõik kangi kõied
Venisid weidi willa kõied
Niksids, näksids niine kõied
    Kass siis koost sai karitud(?)
    Amutatatud ummikusta
    Mis siis sai sest kassi nahast
    Arvatud kassi karvasta.
    Nina pealt sai neiu kingad
    Pea pealt sai peiu kingad
    Seljast sõidu saapanesi
    Kõhu alt kõvudis rihmad
    Saba alt sadula rihmad
    Witust sai wiledis pilli

Putsust sai puhudispilli

Nipist nina kübara.

[Lk 28 kirjutatud põiki üle lehekülje:]

Külal oli weesta kahju

Külje pealt sai künni kingad

Mutti pealt sai moori kinga

Käpa pealt sai karvu kingad

Hannast harja rahkemida

Mul kassista kahju.

27

Käisin Nautsi, Linnuse Nurme Haljava ja Wanamõisa ja Rida-sema külad läbi – peagu mitte midagi saamata. Olla sakslastele annud kui wõimumeestele. Läksin teist korda tagasi Leeskapa külasse Keskküla perre wammust kauplema. Kauplesin pool päeva, wammust kätte ei saanud. Sain hõbesõle ja ruudulise kapa. Mk. 75. Halwas meeleolus jätsin S-valla jumalaga. Tuli meelde et Linnuse maalinn vaatamata. Läksin vaatama. See tuhahunnik on mõnest kohast weel kaunis kõrge umbrusesse on näha. Linna „sees” kaswab lopsakas rohi – kõik tuha rohi.

Umberkaudsed inimesed räägiwad, et et selle tuha peal wili kasvada paar aastat hästi, siis minna maa kõvaks ja känkara. Sealt on alles hiljuti kaevatud wististi peenra rammutamiseks seda tuha mulda. Niisamati on weidi põldu linna tehtud. Pärisin kas keegi on leidnud midagi wastati et ei k-õpetaja Noot teadis rääkida et Salu talus (Linnuse k. keegi olla midagi leidnud. Astun üles „kantsi” servale umberringi näen muhu naiste päikse käes põlevaid seelikuid. Nad panevad kartulid. Kui linn elas, kas siis ka siia „kartulid” pandi? Wõi külvati kaeru siiski? Lähen jätan hra Sirbi jumalaga ja kõnnin Liiva poole. Teel on lõunat waja süüa. Lähen sisse, näen – suur talu, tore “suwilaut”. “Siin antakse võid,” mõtlen häämeelega.

“Ei põle” wastab aga perenaine külmalt mu sööma kusimise kohta. “Andke mis teil on!” käsin ma.

Naine kratsib rätiku alt pead, toob siis pahameelega pooltoopi läbiaetud piima, leiwa tüki ja asetab mind sinna kärbest kätte sööma. Ise lipsas, aga, rāpaste reite wālkudes, sõnalausumata minema. Lähen õue ja söön pūsti jala peal. Parast panin toobi lāve peale kummuli ja pōhja peale 50 penni. Ja läksin perenaist taga otsima. Kūndis põllal: “tuhvli” wagusid ajas, “wanamees” pani kartuleid. Ūtlesin,

et olen sööma ausasti kinni maksnud ja tulin nüüd jumalaga jätma. Eit pidas hobuse kinni ja ütles järel mõeldes “meitel oo wa’ masina piim” – see oli wist wabandus.

– Kas te ise sööte ka seda või?” kusin

“Näe, mis me sööme siis!” wastas naine elavalt. “Siin põle sull aega süüa, ega süüa teha, siin on suur koht see on tarvis üleval pida-da kõik asi jäeb hooletusesse juba ja kahe inimese oleme” Ta rääkis südame täiega.

– “Nae, kas inimestest peaks puudus olema? küsisin lõdwalt.

“Kuradi inimesed, või mes!” wastas wahwa naine (wanamees jättis “tuhvli” panemise pooleli ja tuli üsna asjalikult minu poole, mind teraselt silmitsedes) “Siin oli meil sügise üks saarlane töös, andsime teisele 10 marka päevas ja süüa, wiimaks lõi käega ja läks minema ütles, et mis ma sest kümnest margast saan”

Naine vaatas ohates üle põldude ja lausus veel “Praegugi on nii-sugune aeg et inimesed ei tea mis nad kõik saada tahavad”

“Kas teil võid müüa on?” küsisin ma.

“Tea kas te olete kaupmees woi?” küsis nüüd wanamees ettevaat-likult, tegi lahke näo ja tuli üsna ligi.

„Põle. Tahan oma jaoks osta pool naela”

Wanamehe nägu muutus kaunis kähku külmaks, ta vaatas eide poole ja ütles wiimaks iseseisvalt.

„Põle praegu sihukest võid”

„Head päeva teile” ütlesin

„Ah te raha maksite ära juba” arvas aga wana.

„Raha panin ma piima toobi põhja peale.”

Wanavara on, tähendab, hävinemisel. Muhus pidi weel üks wana idüllil moodi asi olema, nagu nüüd näha on ka selle äri ja ahnus mer-de ajanud. Tea kes seda tõbe siia sisse tõi

Liival. Õeksed opetajannad. Muhust pärit häbelikuvõitu lapsuke-sed, juhatavad mulle „kust midagi saada on”; Üks õde on Simistust Oma „portsu” siia toonud. Nagu näha on nad ka „ausasti” oma kohut täitnud (Muhus näikse ülepea weel kohuse täitmine „sees“ olewat) aga puudub asjast weel arusaamine ja sellepärast wähe huvi asja vastu, neil põle selle vastu midagi kui selle wanavara asja kaelast rutemini ära saaks. Ühte ja teist asja peab neid tegema „panema”.

Wõtan pambu ja lähen Koigule „waatama”. Mõtlen õige ametliku tooni, korraks tarvitada. Hea küll – vabadiku maja. Naine kaevul. Mees eemal. Astun ligi. “Tere” – “Tere jah” Wõtan kohe bloknoodi wälja, kortsutan weidi kulmu ja waatan üle õue. Mees ja naine wähiwad mind pärani silmil, naisel käewu kouk käes, mille pidi just ämbriga alla laskma.

„No – mis teil veel muinasasjust järel on, rääkige!”

Waikus. Endised seisandid. “Olen walitsuse poolt saadetud mees ja korjan kõik wanad ennemuistsed asjad ära, maksan täit hinda ehk wahetan kauba wastu – noh?”

Vanamees tõi kähku istet. Istusin ja jäin ootama.

Eit lasi kougu ühes ämbriga alla wee üles ja ütles siis külma-vereliselt (ta oli esimesest ehmatuses toibunud)

„Kooliõpetaja wiis ära kõik wanawara mis meil oli”

„Jah, ja mis te andsite temale”

– „Näe, mis me andsime, waesed inimesed, me ansime ühe põlle alasi.”

„Muud mid midagi?”

„Ei” wastab naine heitunult.

Nüüd ajab wanamees eide pahaselt minema ja hakkab minuga palju awalikumalt rääkima. Kúsin järkjärgult kõik asjad läbi, millal olnud kellele antud, milla ja kellele kas w.korjajale wõi muule mis lõhutud mis peab järel olema. Wanamees annab nahtavasti täiesti õiged seletused ikka juurde lisades et see ja see ei tõi ära anda annab omal “kiskuda”. Ajab wiimaks naise wammust näitama. Waatan wammust. Uus. Läigib. Naine hoiab warukast kinni, et wõib olla wõetakse ära. Rahustan et ära ei wõta, kirjutan üles mis on. Tahab poisile kooli kuueks teha Pakun nalja viluks 600 mk. No küll ta (siin teeb vanamees õige pika pausi, wammust kaaludes ja mulle otsa wahtides) küll ta seesamane – 15 rubla ikka maksab. Aha – see tähendab siis 1500 mk. Panen raamatu kinni ja lähen minema. Lähen selle taktikaga nüüd suurte talumeestega õnne proovima. Ei olnud wiga. Litsusin kohe üsna kiiresti (risti rästi küsimustega kus ma neid wale pealt tabasin) kintspüksid wälja. 100 mk. Uued. Peremees ise wiis mind aupaklikult waravast wälja ja juhatas ise kus pidi olema midagi.

Kui mäletan olid minu küsimised jargmised:

Kui vana talu?

Kas „Wahmiil” jarjest sees elanud?

Kui wana maja?

Kas tulekahju ei ole olnud?

Kas on palju talus kes üle 50 a?

Kas vanemad elavad või surnud?

Millal suri?

Kus on ema wammus.

Kus teine wammus on?

Kui palju tal üleüldse neid oli.

Kas ema pulmad ei tea mitte uhked olnud olevat?

Kus rõhudega põll sai?

j.n.e.

Mis sugused korjajad käisid?

Enne sõda?

Sõja ajal?

Mis te andsite neile?

Ei midagi, aga see ja see asi siis sai, ära kantud, näidake siia, wana j.n.e.

Mis te weel mõtlete omale kandmiseks jätta? jn.e.

Seletaja (naine) sattub harilikult segadusse, annab ükssteise wastu käiwaid seletusi ja räägib wiimati õigust. Aga see „taktika” on väsitav. „Tüütab“ ära.

28

Õöd “Kõrve” talus. Seal on üks “harju tanu” [Adolf] Ploomi poolt Tallinna museumis. Lahked inimesed. Seal mingisugust niisugust „survet” ei tarvitanud. Sõin tublisti, raha ei võetud. Saadeti hommikul auga minema Ütlesid et tanust olevat kahju, aga et jo ta niisuguses kohas on kus seda muidu naerupärast ikka ei peeta.

Simistus edasi, kuhu läksin on õtsi õige wanavara vaene waesed wabadikukohad. Sain siiski ühe harju tanu.

Raegma kulast sain piipkannu ja lühtri.

Küla läbiotsitud.

Mälä külas selle wastu kuhu

29

tagasi tuln on weel asju küll. „Jaagu Jüri” talus on „korras” rõhudega põll punasest kalevist. Ei anna kudagi ära. Ei taha naidatagi. Hoiab, lihtsalt, mälestuseks Ei ütle oma nime ka. Pauts on liignimi.

Edasi sealt läksin Suuremõisa. Mõisa kaisin läbi. Midagi ei leidnud. Kubjas – valitseja – peremees püüdis mulle mõisast endist “virmat” näidata ja lasi mind ette ja taha teenida. Nii et „wastutulemine” ses mõisas tahtis rekordi võtta. Siiski vaatatas ta esialgu minu peale kahtlaselt ja tutwustas mulle pärast politsei agenti Eiühtit, kes kaua aega mu pabereid uuris siis aga wormilikule ülekuulamisele wõttis kas ma aga w-korjaja katte all mõni „agitaator” ei ole. Ka luges ta mulle wärske süü ette. Ma olla käskinud rahvast mõisa peale tormi joosta ja seni alles kätte saamata mõis ära wõtta. Kulutasin õige kaua temaga suud, kuni wiimaks wabandades minema läks.

S-mõisa külast oli kaunis rikkalik korjamine. Waene wabadiku küla, wähe korjajaid kainud uhte ja teist alal. Sai palju wammuseid ja särke, sõlge maha. Sain rõhudega põlle, 3 harju tanu jne. Ka on seal torupillimangija “Kängu Andrus” kes alles praegu kõwa mangu mees on ja pulmade peal mangib, mängis ka mulle, mänginud enne tihti ühes Loonda küla “Rasu Jüriga”. Torupilli ära ei müü. Naine räägib, et kui vähegi aega Andrusel, wõtab pilli seina pealt ja mängib. Pakkusin pilli eest 500 mk. Wana küsis et kas hakkab siis mängimise asemel nutma kui pill ära wiiakse, Ka ei olla uut wõimalik enam teha – ei saa hülge magu kustki. “Too Kihnu meeste käest magu – ma teen” ütles wana. Maalisin wäikse trehti otsa, tehtud weski ja “Andruse sauna” Tahtsin wana joonistada, oli kottu ära läinud.

30

Magasin veel ühe öö ses haua sarnases mõisas ja läksin siis Liivale, kraami järel tuua lastes. Hakkasin siin oma lohakile jäänud „kantselei” tööd tegema. Wahete wahel käin õestele opetajannaile ühte ja teist seletamas lasen end aidata, soovitan muu seas joonistuse tunnis lastele muistseid Eesti (Muhu) kirju maalida anda, iseäranis kapeta kirju ja lasta lapsi iseseisvalt neid kirju muuta. Seletan wana- wara tähtsust, wana Eesti Kunsti Neiud saavad wiimati aru ja kui nad wiimati läbilugenud on H. Neggo „Eesti Rahvakunsti” on nad kaunis küpsed, annand neile kapeta otsi ja poogu tükke, põlle alasid Näed et need Muhu „mannad” neid juba huvitavad. „Kahju et koolid kinni muidu oleks juba õpetanud neid joonistama” sõnavad

31

Soondas

Matsi talus leian ühe Läänemaa seeliku ühe Laanemaalt Watlast tulnud wanainimese kaest. Küla mitmed korrad läbi kaidud, sakslaste „võetud” ja asjad ära „kistud”. Kui muistseid asju küsid siis wastatakse harilikult et juba kaisid korjajad, kui küsid kes, wastatakse k- opetaja lastega – wiinud „kõik” w-vara ära, pärid mis see „kõik” siis oli, tuleb välja, et üks, põlle alas wist olla olnud. Maantee ääres üle- üldse on rahvas kavalamaks ja omakasupüüdlikumaks läinud. Siiski on nendega parem „asju ajada” kui „serwa” peal olijatega – need on liiaks umbusklikud. Nad waletavad sulle huupi üks ta kõik mis ja kui oled neid wale pealt kinni püüdnud jäävad nad äkki wait nagu puu- ga pähe löödult Teinekord aitavad neid sellest seisukorrast lapsed välja, keda wõõraga rääkima aetakse kui wastutusetumat olevust. Leidsin siit lendlehe pildi peal oleva mehe „Paali Villemi” selle ema Elena Väärtnõu laulab

Freundlichi laulud [Järgneb mahatõmmatud tekst ja õrna pliiat- siga kirjutatud read]

1 juuni

Tamsel. Nommekülas [Nõmmekülas] Ei ole. On suuremad külad aga tühjad, ära korjatud Tartu korjajatelt, Grüntalist ja sakslastest. Wabadikukohtades on veel üht ja teist saada. Ka saab wabadiku ini- mestega ennem juttu Rikkamad on ikka rohkem puupealisemad, sest ei ole kaugemal kuski liikud.

2 juu[ni]

Haige woodis Pallase juures Tamse mõisas

3 juu[ni]

Leidsin ühe kinnastega eide Irina Kolki, kinkis sakslastele 30 paari wanu sinise ja punasekirju kindaid Sain neli paari ja aluspõlle Leidsin Tamse põllalt ka lauliku Risti Tammiku Muhulase kohta har- ruldaset julge ja jutukas eit. Olla temalt ka Grünthal ja keegi soomla- ne korjanud. laulnud pulmalaule. Mina kirjutin kiige ja joulule

Köster Freundlichi laul

Kiige laul

Oh sõbrad kellel rõõmus meel

See tulgu minu seltsi veel

Ja laulame üht salmikest

Neist mitme karva lilledest

Mis õitsvad Muhu saare peal
 Nii kesket maad ja mere raal
 Küll mõned ilusad on neist
 Just niikui kuld ja koidu paist
 Neil lillekstel ka oota on
 Uks rõõmu eht ja kosja õnn
 Oh saaks ma mehe omale
 Kes on nii prisk ja punane
 Kes kaua eland kaugel maal
 Nüüd oleks kaendlas teki all
 Need lilled ka ei ole muud
 Kui Muhu saare tüdrukud

Kassi laul (joululaulumäng)

(Variatsioon esimene)

Lähme, lähme, käime, käime
 Lähme mööda mölderida
 Käime kaudu kösterida
 Kaudu „Tusti” kamberida
 Mis seal Tustil tehtanesse
 Tustil tuhka sõelutakse
 Vasika verd valatakse
 Lauki lehma lahitakse
 Ma sai „kuid” kulbi tävve
 Rasmusid „roanda” tävve
 Ma pani kuid kuivamaie
 Rasud taheemaie
 Keebade kivide peale
 Palavate paade peale
 Säsi suurte süte peale
 Siis tuli kiisu kiilu silma
 Vana nurri nõela hända
 Sõi minu kuid kuivamasta
 Rasmusid taheemasta
 Säsi suurte süte pealta
 Keebade kivide pealta
 Palavate paade pealt

Hakkasin kassi peksemaie
Ma löi kassi kaika ala
Kas es karda kaikaada
Ma loi kassi kämbelila
kass es karda kambelila
Ma löi kassi vitsusila
Kass siis kartis vitsusila
Kass läks karates kaole
Libijalga liugudelle
Läksin külla käsku andma
Mees külasta käis peresta
Külakubjalta kümme köita
Lähme seda kassi katkestama
Lähme kiisu kinni püüdma
Sai see kass siis kaldaale
Siis hirvitsid hiired ja naersid rotid
See on sulle paras kassikene
Kus mu isa ema panid
Kus sa mu viisi venda panid
Wiie venna naesukesed
Kass siis vastu kostanesse
Od-oot hiiri, noo-noo rotti
Kui mina siita peasenesse
Siis ma söön sinu 7 poega
Ja söön sinu 7 minijat.
Ilus kassi kallis kassi
Ega sinust kurjast ei kõnele
Ega sinust sandist ei saatle
Nina sul neiusta nägisa
Pea sul pätsust kõrgemada
Silmad kui taeva tähed
Käpad kui koorme marjukesed
Hakkasime siis kassi nülgimaie
Nina pealt sai neiu kingad
Pea pealt sai peiu kingad
Kaelast kao wanukad
Selja pealt sai sõidu saapad
Kõhu alt kõvasi rihmad

Hännast härja rahkemida
Vitust sai viledist pilli
Putsust sai puhudis lööta
Nipist nina kübara

Jõulu laulu-mang

Hirnu hirnu hiie halli
Karju karju kalevi lauki
Hirnu halli hüüdessani
Karju halli katsu aeda
Katsu siit üle karata
Katsu aidu hallikene
Kas o tehtud meeste tehtud
Või o tehtud naiste tehtud
Või o tehtud poiste tehtud
Või o tehtud tüdrukute
Küla tüdrukud õeksed
Küla naised naisukesed
Küla poisid pooled vennad
Lähme seda hoosta otsimaie
Punakõrbi püüdemaie
Linalakka latemaie
Mis karva hobu sinula
Homingul orava karva
Päeva aega peasu karva
Lõuna ajal lõo karva
Õhtul sini-hallikene
See läks läbi meie õue
Sõi meie sigade sööma
Lakkus meie laste leeme
Jõi meie pooliki õluta
Salus salve pähkenida
Purkis pulma linnuksida
See läks Võnnuste mäela
Seal ta susila söödi
Hobu mokka morsiteli
Susid suuda ammuteli

Enam oli hoola süüda
Kutt oli susila süüda
Maha jäid pead, maha jäid jalad
Maha jäi kolme kulje konti
Maha jäi seitse selja roogu
Händ jäi õue ligemiksi
Saba sarve puhkemiksi
Kabjad karjaste lugemiksi

Jõulu laul-mäng

Kõverikku kõsterikku,
Viiri veari veasterikku
Kõverik oli kõige kirju
Veasterik oli värava kirju
Kus ma panen kõveriku
Kus ma panen, kus teda seisab
Ehk mina ainiki asetlen
Panen ette õue õunerpuuksi
Seal ta'p seisa heaste
Seal ta'p seisa seadisasti
Seal ta'p loo lõbusasti
Seal ta õunad nopitakse
Õuna üksi pooli teista
Kõveriku kosterikku

Sauna taha sarapuuksi
Seal ta'p seisa heaste
Seal ta'p seisa seadisasti
Seal ta'p loo lõbusasti
Seal ta pähkliid nopitakse
Pähis uksi pooliteista
Koverikku...

Toa taha tammedeksi
Seal ta'p...

Seal ta tõrud nopitakse

Tõru üksi pooliteista.
Kõverikku...

Pane aia laki peale
Seal ta'p...

Seal teda wihma vilgutele
Tuullesta tolgitele
Koverikku...

Panen ämma hanna peale
Seal tap...
Seal teda kurjast kolgitakse
Seal teda muidu muljutakse
koveriku...

Panen käli käiste peale
Seal tap...
Seal teda valjust vaalitakse
Seal teda tatti pühitakse
Koveriku...

Kesse alla kesket väina
Seal tap...
Seal teda hoogu huljutele
Seal teda lained laimatele
Koveriku...

Panen Tallina Tanava suhu
Seal tap...
Seal teda sõitvad sõrve sõnnid
Tallavad Taara veissed
Harju halbid kirjukesed
Wallatumad warsakesed
Koveriku...

Riia linna lipuksani
Seal ta seisab heaste
Seal ta seisab seadisasti
Seal ta loob lõbusasti
Tunneb tuuled teab tähed

Arvab ankurid meressa
Joulu laul

Tahtsin tahtsin talgu minna
Rikka kohta kosja minna
Küsin isalta hoosta
Emalt', aga uuta halli kuube
Vennalt vaski waljemida
Õelta uusi sõrmi kindad
Naolt narmikuid käiseid
Isa'i annud heada hoosta
Ema'i uuta halli kuube
Vend ei waski waljemida
Õde'i uusi sormikindad
Nadu ei narmikuid kaisseid
Süttis mu süda põlema
Vibus minu wiha venima
Ma tegin tuulesta hobuse
Heinasaosta sadula
Heinaküünista kübara
Niidist ma nina nidusi
Siidist ma saba sidusi
Kullast ma karva kudusi
Terasesta tegin korvad
Hõbedasta hõõrusin laka
Pilliroosta pistsin silmad
Kasetohusta kapjaida
Läksin siis merda sõitemaie
Meri mull murkis minnessani
Taevas kõikus kõiessani
Isa mind ootas uppuvada
Mini merde kukkuvada
Sõitsin suure saare peale
Kus oli kulda kuuse metsa
Kena kallis kasemetsa
Seal ma elu ehitasin
Walmistasin walge kambri
Akenad all ja korsten peal

Kuu mul paistis korstenusta
 Päe aga alta akenusta
 Siis sõitsid kaudu Riia saksad
 Hirvitsid Harju isandad
 Naersid Narva noored herrad
 Kelle see elu mis seal paistab
 Kas see o likki jo Lihula
 Või o see takka jo Tallinna
 Voi o see Käidela kiriku
 Voi o Paide laada paika.
 See põle likki jo Lihula
 Ega põle takka jo Tallinna
 Ega põle Käidela kiriku
 Ega Paide laada paika
 See mu oma ehitet elu
 Valmistet valge kambri
 Akenad al ja korsten peal
 Kuu mul paistab korstenusta
 Päe aga alta akenusta

4

Kirjutasin laule ja seadsin oma büro asju toime

5

Ilm vihmane. Maalisin vesivarviga Tammiku eide. Mõisa tulles tagasi tehti mulle üllatus: keegi tüdruk tulnud wallaküüdiga ja wiinud k-õpetajal minu kogutud vanavara ära. Õpetaja arvas et mina sihukese „korralduse” teinud. Pistsin Hellamaa poole järele. Ajasin öösel k-õpetajad ja kõik ülesse: kas teilt on wiidud samuti w-vara ära – ei. Tont votku seda mõistatust. Hellamaa kogumiskohas ütleb k-õpetaja et tüdruk toonud w-vara sinna. Jumal tänat aga kes käskis – ei tea. Imelik mis imelik.

6

Lasksin jalga Suurevalla wallamajja. Pärin. Tuleb wälja et tüdruk saadetud Tamse mõisa wana plekki Soonda külla wiima aga mitte wanawara. Sekretäärid kiruvad ja saadavad uue kuudi järele. Kahjatsesin et tüdruk liiga wara tuli oma küüdiga – mul weel palju wara korjamata Tamse ümbrusest.

7.

Pöitsi kulas, Külasemal Painastes. – vähe kraami külades ära korjatud. Tartu üliõpilaste poolt ja Grüntali poolt. Muidugi ka saksa sõdurite poolt kes jällegi hulga kindaid ära wiinud. Saada seda ja teist on äärepealseilt wabadikkelt. Sain rõhudega põlle mu seas ühelt waeselt wanaeidelt. Enne korjajaid mette käinud. Lapitud rahaga suur jändamine. Iseloomulik on see maanurk et siin rahvas „pimedam” on kui teistes Muhu osades. Kole raske hakkama saada Leidsin uhe mehe Mõisa kulast kes ütles et ta „wõib” niisukese asja heaks kinkida – ja kinkis tooli – Timo Tõllase waljalõigat kuradid. See Timo on umberkaudsusse palju toole teinud. Niisama sain kuulsa kannu tegija „Koka Mihkli” kannu 50 lauaga.

8

Jätsin jumalaga tuima Tamse (aga lahke k-õpetaja Pallase) ja laksin Tuppenurme. Siit laksin Hellamaale kirju kuulama sain paaste-toimkonnalt näpunäiteid mis mind selleks päevaks jälle mu „kantseleisse” kinni panid. Revideerisin kaupa. „De facto” üht ja teist vähem kui kviitungite järel üles märgit se on kui „de jure” peaks olema Lõön selle pudru peale wiimaks käega – tehku mis tahavad wõin häda korral omast taskust juurde maksta – ja lähen Tuppenurme küla takseerima Naidatakse ühte ja teist mis mul palju ja mis ei sünni võtta paremaid asju ei ole. Galnbeck käinud enne katsumas – harjuskitele antud jne. Sakslased muidugi teada koa.

9

Kallastes. Saan teada et Tammiku eidel minu sõbral harju. Tanu. Lahe sina [Lähen sinna]

– „Müü Ingel harju tanu ära!”

– Näh, kes sulle seda nüüd reakis jälle – kähvatab eit waenukult.

Hakkan rääkima.

Asi tõuseb 75 mk. On nõusoleku poole. Läheb aita tanu tooma, tuleb tühjalt tagasi: teel mõelnud ümber. Hakkan uuesti peale. 100 mk mängus. Toob tanu näha. Nagu aimasin – ennenagemata tore tanu – Eit on valmis ära andma wiimaks tahab tutrelt nõu küsida kes Kallastes suiliseks. Asi jääb „kesekile Hulk aega wiidetud. Kallastes palju kottu ära pean teinekord tulema juhatatud mitmeise kohta kus „on”. Leian rohupõlle. Paev otsas. Süda täis. Magan saunas. Poolnäljane.

10

Haige. Onneks ilus ilm Pikutan ja tunnen igawusest mõnu. Imelik mida rikkab talu, rohkem hooneid seda lollimad sõna tõsises mottes inimesed upsakad. Selle vastu waesed oskavad ühest ja teisest asjast rääkida on liikunud: Riias, Tallinnas „ulemaal” moisais käinud. „Rikas pole kirikuski käinud”. Lähen Tuppenurme tagasi, paneme k-õpetaja õega rõhu põlled ette ja tantsime natuke klassi toas. Pehme meeli uinutav silin. Ah see põll! – 50 a. tagasi – paljude teiste seesuguste seas silisesid sa pulmas. Kujutan omale ennemuistseid pulmi ja lasen nuudsama koolimaija tulnud vanaeite jutustada noist pulmest. Ei pane suurt tähele, waatlen oma ettekujutatud pilti pulmest. Muinaspulmest mis kestsid nädala, Ratsasoitudega wankri woi reesoitudega purjetamisega (paadiga ja õllega ja jne. Aga nende pollede silin oli küll minu meelest kõige luulelikum. Kõige „wäärustuslikum”. Wihma sajab kirjutan jällegi

11

Waaan raha. Vähe. Olen ma palju annud, maksnud? Hakkawad süüdistama. Ei usu kumbagi. Nõuan raha. Muidu tuleb warsti selja peale panna. Wõtan hobuse ja panen oma ja kooliõpetaja kolu peale ja Liiwa poole. Liiwalt wõtan juurde – saab õige kehakas koorem jallegi Hellamaale.

See päev hakkabki õhtusse jõudma. Waaan Hellamaa kooli klas-sis päris Museo!

Lähen veel Nõmmenukka sauna waatama (2 korda) Sattun eite-dega riidu, kes oma põlle ei taha näidata. Mehi ei ole kodus. Huvitavad toolid läbilõigatud ilustustega seljatugi. Pean veel kord tulema.

12

Liival. Muhu kirikut kaemas Õpetaja Meeri on lahkus ise. Ronime torni, wahime igasse nelja kaarde H-ra Meeri on tolmune ja wäsinud kui alla saame. Waatame kirikusolewaid freskosid millele hiljem walget wõõpa peale wärvitud. Galnbäck on „restaureerida” katsunud ja walge wõõba maha kraapinud, tükati on üht ja teist veel näha, sain h-ra Meeri kaest ka Galnbäcki kirjelduse Muhu kiriku maalidest. Kiriku ehitustiil näitab wist (kui ma ei eksi – olen ses asjas profaan) üleminekut gooti stiili peale akna ja uste teravused on pool ümarikud ja ei ole nii puhtad teravad kui näit. Oleviste kirikus Õpetaja näitab haude kiriku kojas. Uhele plaadile on vene sõdurid augu sisse puurinud, arwasid wist et hauas on kulda. Õues maa sisse

vajunud kivi ristid, ühel ankur peal. (sisse raiut) keda õue maetud ol-
nud need „wähemad wennad”. Neid haua riste Muhu walkjas-hallist
paest tehtud laiade otsadega riste on paljuid näha Muhus. Üks lamab
S-valla wallamaja ja selle koolimaja wahel otseti kraavis. Legend
räägib et seal kaks pulmarongi kokku juhtud, tekkinud tuli, Ühelt
poolt saa peig surma, teiselt – pruut. Ulejäänud pruut ja peig astunud
uuest paari ja sõitnud ära Nende Malestuseks pandud sinna paika
rist. Nagu õp. Meeri räägib olla tapmine Muhus praegugi kuulmata
asi ja täita saare kohutusega ennevanast oli aga seda enam ja tape-
töö paik saanud kõiksugu legendide ja wiirastuste lähtekohaks. Ki-
rikust wõetud rahva peale käimisel kantsi parun Engelhardti kubar
ja mõek, maha. Toon ära museumi. Sain sealt ka mõned kuud „Maa-
rahva Näddala Lehte” anno 1821. uhe piigi ja muud. Õpetaja rää-
kib Muhu rahvast. Minna lahku suuremaalasest oma diplomaatliku
wiisakusega kus taga ärimees peituda. Suuremaalane ei olla ometi
nii wiisakas Õpetaja rääkis loo kus teda esimesel päeval, kui ta Muh-
ku tulnud, keegi mees tee peal kinni pidanud, wabandanud et kinni
peab õpetajat, aga et kas tal neid laudu tarvis ei lähe mis elu korra
sisse seadmise juures tarvis läheksid – temal olla. Eitawat vastust
saades, lainud ära enne aga põhjalikult wabandades. Muhulane olla
liig wiisakas, et naiiwne olla.

Mälas. Ei saa kätte ehk teist korda tulnud. Matsi sauna tüdruk
tahab oma harju tanust ikka 300 mk Hulk ehteid pealt ära. Saadan
seenele. Teine Jaagu Juri eit tahab oma rõhudega pollest 700. Põll
tore. Lähen ära Kukun lauliku soone peale Paali Jaagu Ingel. Luban
wiina – siis hakkab asi susisema Eit ütleb et ta kõik laulud teab, tu-
leb wälja et ta üsna wähe mäletab. Ütleb et ei saa isegi aru miks ei
mäleta ei julge ka wiina nõuda.

13

Soondas. Leidsin wana kinda millel üks suur mänd seljas. Õnne-
lik. Kampsuni leidsin odava hinna eest.

Uuesti Mälas. Jälle Paali Jaagul Eit justkui mäletab rohkem kir-
jutan mõned laulud. Leidsin umbriku. Kaisin kaks korda – kauplesin
400 peal 200 peale. Võtsin ära. Uus asi. Raha otsas. Läksin ohtu
Hellamaale. Ei kirja mulle mingisugust. Kirun (jo nad mindki kiru-
vad. Mõtle – kuu tais – aga pool Muhku alles läbi. Joonistan.

14

Joonistan. Ilm ilus. Käin ühest ja teisest kohast kuulamas kus v-vara on. Kirjutan üles. Rahvas siin palju elavam. On arusaajaid inimesi.

15

Joonistan vanu majasid. Weskid. Kahju et akvarelle ei ole taielikult. Hulkumas. Jälle Liival Simistust ja Viira külast toonud preilid oma vara ka ära. Kaebavad neli opetajannad et rahvas, kuulde et rahaga korjaja tulnud joosta aina tormi et nende käest wäärtuslikumaid asju kätte saada ja mulle edasi müüa. Paljud panewad asjad ära et „küll tulevad uued korjajad ja maksavad rohkem”.

16

Kantsil. Kirjutan laule. Kõik juhataatud inimesed oskavad suuremalt jaolt uuemaid kas Freundlichei wõi linna laule. Olen päris rahata – 150 mk – see ei ole raha. Kaupa siin poe ligidal ei taheta. Oleksin saanud põllega kaupaga...

17

Oma asju seadimas ja kirjutamas. Ajan Muhust õp. Vanaga juttu. Kole palav ilm. Üsna hea meel et saab natuke puhata kui korjata ei saa.

18

Levalõpmel. Männikul. Liival Torupilli ja muid vaiksed asju võtsin ära. – 100 mk. Järel – 50. Hea et opetajad söödavad ja tasu palju ei võta Sõidan Liivalt koguni ära. Enne käisin veel näitemängu proowi vaatamas. Mängis kõik Suurevalla „maasool” Sain mulje et Muhu õpetajad wõrreldes ülemaa omadega „laisad” on, nagu nad ise tunnistavad” ja „suure Jumala selja taga Ei ole tahtmist ega huvi. Kapa olle juures – näikse wähe elewust. Näitemängu proowi sekka räägiti ühest ja teisest (naidend – Kui Kalev koju tuleb) Tulid uued maksunõudmised kõne alla raagiti tund aega siis hakkasid jälle mangima Mängiti alles õige oskamatult. Muhulastest endist räägiti et neile „kõik hea” olewat mis pakutakse. Siin „rahva” seast veel naitlejaid ega paremaid laulda tahtijaid ei ole „tõusnud” Wanem rahvas on hoopis alles sellesuguse „interventsioni” wastane. Kooliõpetajad peavad üksi. Üksi olla „raske”, rahvas ei „kuulda” aga.. Näituseks Muuseumi asi: pandi kohustus peale – tegid kolm päeva tööd. Pärast ei olnud enam nende asi. Saare waiksus, passiiwsus, pikaline tempo

on neiski nagu terves „rahwas” Wõõrad asjad huuvid ja „tuuled” ainult tülitavad.

19

Hellamaal. Ei ole kirja tulnud. Mis healt sa teed? Läksin pahameelega Lõetsale tubli Viltu juure külla. Suitsetasime tublit pinutagust ja jõime kapp õlut. Eesti wärk. Oma paeva raamatut lugemas. Mulle näib et ta mitte „kohane” ei ole.

20

Kuulan siin Lõetsal wana laulude lauljat, Kuusiku ema olla. Selt Kuusik ise kirjutanud. Kain h-ra Ploomi naidatud kohtades, tahan Andruse talus walget wammust näha. Perenaisel süda täis miks ma ennemalt wana mõega poolwagisi ära wiinud. Ütleb et wammuse puksteks teinud. Toob pükse naha – mustad. Olla üle warvitud. Kahtlane. Pogeneb ära. Peremehega teen juttu. Ütleb mitte teadwat, aga et naised ei andwat midagi wälja, andis ise mulle ühte ja teist.

Kumpasi juures. Ei olnud naisi kodus. Mees ütles „ei pole”. Tahan tagasi tulla.

Nossa peres toredad toolid. Ei anna ära. Kappa ka ei. Andis uhe kerilaua.

21

Hellamaal raha ootamas. Ei ole kirja ei raha povestkat. Halb meeoleolu. Pool paeva selja peal. Laule otsimas umbruses – ei ole

22

Katsun joonistada. Ei ole meeoleolu Sean oma paberid korda

23

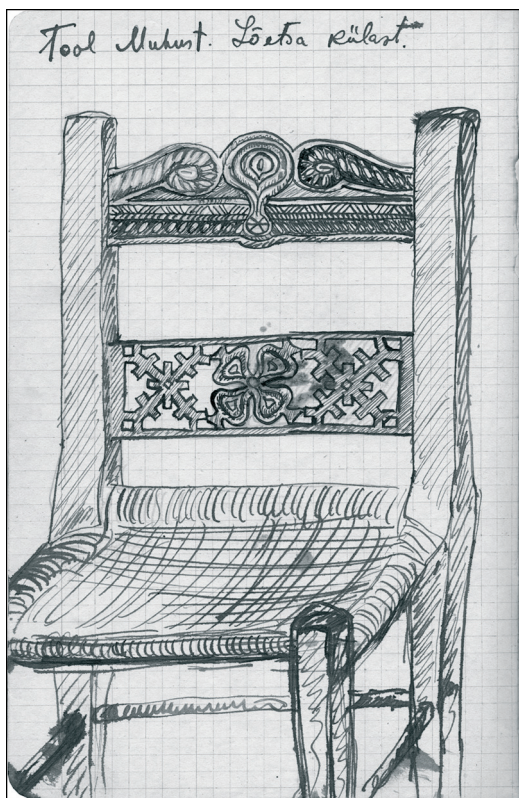
Halb aimdus. Hakkan Kuivastu minema. Kole palav. Kuivasutus. Postkontoris. – Teile on rahakaart – kas te povestkat ei saanud? – Waata kus, kuradi Muhu olud – mõtlen ma rahaga wälja tulles. Käin „laeva kontoris” bagaasi asjus. Soovitatakse luubiga wiia kogu krempel ära.

Tuppenurmes luupi kuulamas. Näib võimalik olevat Luupi saada.

Hellamaal wallavallitsuses kirjutajat sõimamas miks povestkat ära ei annud. Ähvardan trahvida (argu pahaks pandagu, ma ootasin raha 2 nädalat.)

24

Loetsal. Olut proovimas. Õlut palju. Olen võtja. Purjes. (Ärgu pandagu pahaks)

Joonis 1. Joonistus
Johannes Jansi
päevikust.

25

Loetsal. Peavalu. Peaparandust võtmas. Purjes. Palju mehi koos. Pärast pulmas.

26

Pulmas. Õlut küll (Muhus kestavad seni pulmad, kuni õlut on. Olu otsas – pulmalised kadund.) Pean kommet pidama ja hommiku vara jallegi jooma hakkama. Kaon keskpäeva ajal ära Võtan koolimajast koti ja lähen wanavara korjama. Korjamine nigel, ise wintis, teel antakse jaanipäeva „jätku” alatas peale. Wanawara korjaja tee on wäga keeruline. Hea kuraasiga toon Nossalt tooli ära ja kapa. Koik kohad kaisin läbi ka Lehtmetsal oli lapsed rõuges, eit ei lasknud purjes sõdurit sisse. Wõtan Nossalt tooli ja kapa tulen, jalad rasked, istun toolil; Uni. Heidan maha ja magan. Kuulen viimaks et ühed tooli kallal kalkuleerivad. Ärkan ja tousen kudas kord ja kohus.

Mehed arvanud, et ma surnud, olevat katsunud, tahtnud tooli ära viia. Lubasin tooliga pähe panna. Laksid ära Koolimajas. Joodakse õlut. Papid ja kooliõpetajad koos Palutakse näidata kudas joob soomusrongi sõdur. Ütlen, et olen “v.v.k.” – Olge ikka sõdur ja jooge – Miks mitte. – Eht purjes. Papid hullemini siiski.

27

Pea ikka haige. Õlut on ikka ka veel. Tarvis on peaparanduseks juua. Taha Kesselaidu siis minna, Jõime lõppu ära panime wvara koorma peale ja tulime Hellamaale Pakutakse Jaanipäeva jätku. Wõtan. Parajas “tuuris” lähen Nommenukale kus h-ra Ploom kaubelnud toolid ja rõhudega põlle. Rahvas waenuline. Põrutan peale Luban trahvida. Tuuakse wiimaks helmeid naha mis põllelt woetud – ara lõhutud Kirjutan nime et karistada. Paluvad jätta. Peremees toob tooli ilma põhjata. On wist ilusamaid toole aga ära peitnud. Ei aita ükski rahapakkumine wõtan põhjata tooli wiskan wanamehele piibu ja tulen

28

Ilm wihmane. Tahan Või ja Rässa külade kanti minna; Lähen wiimati wihma peale waatamata. Pedaste mõisas. Waatan mööblid. H-ra Raud on paberilipakad suuremale jaole mööblitele peale pannud, et neid kinni pidada, aga, nagu saatja wanamees seletab „ei loe” need sedelid enam. Mööblid müüdatavat igasse kanti “ühte jooni”. Pärast kuulsin rahva seas arvamist et parem oleks olnud kui „punased” mässu ajal kõik mööbli ära oleks wiinud, selle asemel et nüüd rikkad ärimehed ja mõisnikud mööbli omale ostavad. Nad olla arvanud esiteks et see „krempel” kõik „walitsusele” jäeb. Walitsus mängida kokku.

29

Käin weel mõned kohad Simistus läbi. Paaris kohas rõhudega põlled ära lõhutud Ostan ühed uuema aja kindad.

Rässa ümbruses. Ära korjatud. Kindad wene madrused wiinud. Woi külas. Wõi külas pole wanavara korjajaid palju käinud. Leidsin üht ja teist asja, muu seas uhe suure piibu ja säärised. Iseloomulik et siin rahvas õige umbusklik ja waenuline oli. Pidin „wõimu” näitama et rääkima sundida. Niisama kurjaga wõtsin siin omale öömaja. Siunavad walitsust ja kõiki kes selle nimel siin käivad. Ei tahetud kviitungi kudagi wastu wõtta, kardeti sellega ennast sisse mässida millegagi. Õige saagiahned: kui sääriste, kinnaste ja alaspõlle eest

kokku 1000 mk oli küsitud, wõtsin ma kviitungi raamatu wälja tegin tõsise näo ja ütlesin rahulikult ja kindlalt – autoriteetlikult et sedawiisi kusida ei wõi, see pole nalja asi, see on liigkasu ja wõib selle eest wastutuselle wotta. Siis wõtsid nad oma kalkulid 200 peale, hädaldades, et waesed. (wõtnud ühe päevaga 15,000 mk eest kalu merest wälja) Maksin kinni Sõimasin õpetlikult ja läksin edasi. Kviitungi ei võetud.

Oina külast ja umbrusest sain kenu kindaid uhed suurte mändadega labakindad. Mõega külast sain kivistanud meekärgi. Üleüldse tulla siin Muhus mitmeski kohast niisuguseid kivilinenud asju wälja keegi mees otsis mulle kivi wähki wõi kala – ei leidnud üles.

30

Hellamaal kotti tühjendamas. Kuulsin et professor Tallgreen⁴ käinud minu „museumi” siin waatamas uhes õp Meeriga. Kahetsesin et siin ei olnud. Õp Meeri juures. Tõin parun Engelhardi kübara ja mõega ära. Prof. Tallgreen olla wäga huvitatud olnud Muhu wananarast. Olnud aga, kahjuks, molemad wõhikud, kahetsenud minu puudumist. Kirjutan paewaraamatut.

1

Tusti ja Kuiwastu kantis sain ühe wana harju tanu Rahvas wastutulelik. Tustil, pika mangumise peale toob keegi omad „wärgid” wälja. Ära ei müü. Tunnen tüdimust. Jumal tänat, et läbi on. Hellamaal leian laule. Tõela peres kauplen luupi v-wara äravedamiseks. Nõus poole odavamini wiima kui aerulaevaga.

2

Muhu läbi. Ühes ja teises kohas weel käia kus ei taheta ära anda. Lõuna aegu sõitsin Kesselaidu. Ilm sulatav. Pool tundi paadisõudmist. Jahutan wees ja saarele „korjama” Saar ise annab palju maalilikuma mulje, kui Muhu saar. Ta kerkib weest kui müts valja: on paasise kalju peale „ehitet”. Peal kaswab kuusemetsa, aga et juured sügavale ei saa minna on puud kuiwawõitu. Üleüldiselt annab ta Vulfi saare mulje, sama muru, samad kõrged kadakapõõsad (korgemad kui Muhus) sama waikus. Rahvas on wastutulelikum kui oodata wõis. Saab toime. Aga wana wara ei ole. Galnbek olnud siin paar nädalat suvitamas oma naisega. Korjanud kõik ära ja maalinud üles,

⁴ Aarne Michael Tallgren (1885–1945), soome arheoloog, oli 1920–1923 Tartu ülikooli professor.

peale selle wiinud sakslased ülejäänu ära: inimesed aetud Muhku ja paar tuhat sakslast mänginud peremeest see aeg. Kui inimesed tagasi tulnud, olnud mitte meeldiwad asjad kõik õue peale „patsitud”. Kindad ja särgid wiidud puhas ära. Sain ühe kampsuni musta walge kirju aga wahetades punase männalise kampsuni kor. ram N jär N [korjamisraamatu number, järjekorra number].

Rahvas keelemurdeliselt Muhu rahvaga üks, ka on neil palju sugulasi Muhus. Naisi võetud ka suurelt maalt ja isegi Soomest.

3

Teise päeva päeva tõusu ajal taas wenega tagasi. On vilu ja hää sõuda. Mees kes oma paadiga asja perast Muhku sõidab, näikse wedel mees olevat, sest ta kipub paadi sõudmise aiva minu hooleks jätma, kuna ta ise aerudega ainult liigutab. Wist arvab ta et minu läbi „prii küüti” saab. Ma hakkam tema kombel aerutama. Paat hakkab tantsima lainetel, tahendab waewalt liigub. Äkki ärkab mees kui unest, wiskab pilgu selja taha minu peale ja hakkab südametäiega kõigest jõust sõudma Ma teen sedasama. Wene lendab kui pöörane. Sedasi ajame paar wersta kuni rannani – sõnalausumata. Kui me wernet kaldale hakkame „tarima” märkan ma mehe habemes salalikkunaerastust. Ma ei ole temaga rohkem raakinud kui arvata kolm sõna. Nüüd annan talle tubakat – ma tahan katsuda kas see mees kui siinse rahva esitaja sõna mõistab poetada kui suitsu „lotskad” ees, räägin talle kampsuni asja ära: Ma toon kampsuni siia randa panen sinna sauna, sina, kui, tagasi lähed oma paadiga võta sealt see kampsun ja wii Kesse üle, anna Aru pere vanamehe kätte ja las kisub oma kampsuni seljast ära – mul on tema kampsuni waja – las siis toob ise, wõi tood sina, wõi keegi teine tema kampsuni Muhku, siia samma sauna siit saan ma ta kätte.

„No seda võib teha küll” wastab mees. Jaa-jaa-jaa! Ütleb ta veel jutu jätkuks, nokutab pead jumalaga jätkuks ja läheb ules Wahtras-te küla poole, – ma lähen Hellamaale. Mees ainult wedel wist, aga muidu sõnapidaja paistab olema jutu tooni jarel otsustades. Kardan siiski kas minu kampsuni palju südamesse wõttis. Saame näha. Kui siin sõnapidajaid ep leidu siis wist ei ole kuskil. Aga kui see vedel mees sõna peab, siis wõiksin ma muidugi oma rahva peale uhke olla Saame näha.

4

Hellamaal. Niisiis – läbi Waatan oma wanawara. Museum EM Corg [Eesti Muuseum Kadriorg] Kudas saaks ta onnelikult Tallinna. Siin puulogu – enamasti kooliõpetajate wara – sellega kõige täbaram: sarvilised ja haaralised. Hakkan pakkima mis muud. Esiteks peab ühte ja teist revideerima. Olen waewa näinud wahest üsna jutumarkideta, olen ehk mõne asja eest palju maksnud ja pahna kokku ostnud – selle waewa peale! Ei usu. Loodan et olen ikka Museumi, meie Eesti Rahva Museumi mõnegi asjaga aiva rikastanud;

Ja, võib olla, oleks pidanud päevaraamat teist moodi kirjutatud saama. Ma ei tea Ma kirjutasin mis mulle ette tuli ja huvitas wahest kolm neli päewa pärast seda (muljed peavad enne küpsema)

No jah olen omaga läbi. Põle suve näinudki selle korjamisega. Muhu suvi? Kes neid muhulasi wõi Muhu suve wahib? Muhulane waatab kudas pilved käiwad, kas tuleb vihma, kudas hein kaswab, et kevade oli külma, siis arvab, et palav suvi saab olema, arvab et heina saab selle tõttu “ühe jooniga” ära teha ning ei wõta teisa töid wahele. Keegi ei waata, kudas siin saare peal palawuses wahest kadakas higistab. Higistab nimelt ja paisub rohetades ja ilutsedes. Kadakale näikse see kuumus hea olevat, kuna kõrwal maa praguneb ja rohi tuhaks kõduneb. Ja kui tuulelehk jookseb wahest üle nende kadakapõõsaste tõmbad heameelega seda higihaisu ninasse. Tuleb meelde kadaka marja wiin. Jah kadakas on siis peremees. Igal pool ta kikerdab kivi otsas ja kivi aia otsas. Ei karda leili ega külma. Kivi on ajast kärniliseks jäenud, wesi tungib augukestesse jäetab seal ja lõhub kivi, – terve Muhu on neid kiva täis – kärnilised, tuhmid paed, aga kadakas! Ah kui wast mõni üleannetu pois paneb kadakapõõsa põlema aga seesugusid poisse o Muhus wähe. Loomad sööwad rohu puudusel tema latvu, aga seda ilusam ja paksem ta on. Ja jah kui kurb ja kõle näeks suvel Muhu nõmm kui kadakat ep oleks tema selga katmas. Oma watiga.

Teine kadakas Muhus on Muhu naine. Kas temagi ei kasva pae peal. Iga teise naise juured kuivaksid pea siinsel pinnal. Aga tema saab läbi. Teda ei murra üksi kuumus ega pakane. Külmawereliselt liigub ta oma põlewa seelikuga ja roosiliste – ah nii roosade roosiliste sukkadega, siin nälja maal – kui ei oleks midagi iseäralikku. Just ikka kui kadakas. Ja tema süda? Teie teate missuguste keerude ja sõlmede taga on kadaka süda. Ja kes on wõõrastest teed leidnud

Muhu naise südamesse? Ei keegi. Ehk kes on seda näinud? Ta näitab teile oma juurikaid – oma käsi, mis soonetades kirjatud särgi käisest välja tungivad ja nii suured on kui tööjumalannalgi. Käsi ongi tema süda. Südant kui seesugust temal ei olegi, seda pole temal tarviski. Käed täidavad täiesti sudame kohuseid niipalju kui neid Muhus siin on. Käed liiguvad alatasa, ilmlõpmata, kui südagi. Näe – hobune jäi saha ees seisma, kas naise käed saha taga seisavad? – Ei! Ruttu, ruttu lükkavad sõrmed lõnga varraste peale. Käed ei tohi seista. Hobune ei seisa enam, sukk ripub saha käe pideme küljes, käed juhivad sahka nüüd, silma wiiskümmend on sukala juures. Ja ikka nii kiriku teel, kirikuski, öösel unes. Sina “väljamaalane” kes sa ehk tahad tundmusi neist kätest otsida, jätta see tegemata, käed neid südame kohuseid ep kannu. Mis tundmusi sa otsid siit?! Kui sa tahad, võta käed, wii kodu las nähtawad, neid just ka ei keelata. Küll sa näed kuidas need tundmusteta käed sulle wiimaks meeldima hakkavad, rohkem kui ükski tundmusterikas süda. Need ep loovad sulle ennem õnne ja paradiisi koda. Need käed tuksuvad surma nii sinu heaks ja sinu kätte heaks. Sul pole waja neid sundida, Sul pole waju sõna raakida, nad peavad juba liikuma. Kui nad seisma jääksid siis sureb küll muhu naine.

Kas Muhu naine wahest põeb, wõi on aher? Pole kuulda olnud. Kas on muhu naine venitanud ennast palki vinnates? Kas kadak murdub wahest kui lepp? Ei Muhu naine lase ennast masentada. Näe heina aeg on käes, naine on wikatid teravaks ihunud, laseb mehel ennast heinamaale nüüd kaasa wõtta. Uus seelik on tall seljas, uus aluspõll ees ja uus tanu peas. Sedawiisi ehitult käiakse heinamaal Ja mis ta niidab seal kaks kolm kõrt jussi maa peal. See on kirbu kurnamine. Aga Muhu naine niidab rahulikult, uhkeldades oma mundriga kesk kivi ja pähal puu põõsaid. Külap need käed teevad rohtu.

Seda olen ma sel suvel siin muhus näinud. Tähedab siis – kadakapõõsad, naiste hiigla käed ja weskid. Weskid. Wahest kui tuulepuhang üle saare käib, jookseb igaüks jahu jahvatama. See on üks puhas kas öösel wõi päeval, sest jahust on alati puudus. Wahest kostab läbi une weskite jagin: küla on jalul üks wist ei maga. Need wäetid weskid ei jõua iialgi niipalju jahvatada kui inimesed söowad leiba ära. Söowad mehed, – naistel ei ole aega. Ja need musta räästa pesad peavad iga tuult waruma ja usinasti tiibadega wehklema. Wahest kui hea tuul, olen neid waatlenud, – nad wehiwad nii suure wihaga kui

tahaksid nad kas nüüd, wõi ei iialgi inimeste lõpmatu soovi ära taita ja siis seisma jääda.

Kiva. Neid on siin nii palju et ei pane tahele. Unustasin ära. Aga olgu kivid, olen ära unustanud, et ma kaks päeva kokku olen jutustanud nüüd tuleb

6

Wanu kohte revideerimas. Kaigul. Heinamaal puha ei ole tetta mitte. Leidsin uhed suurekirjaga labakindad Liiwalt.

Lalli külas. Waatan kudas kampsunitega lugu o: Wana ära viidud, uut ei ole toodud. Kirun – tulen ära.

7

So. Asjad on koos. Laeva on tarvis. Peab ootama. Käin ikka igapäev kuulamas kas luup ei ole Tallinnast tagasi. (peab ikka ise käima sest siinsete inimeste lubamist ei saa kuulda). Katsun midagi joonistada aga nii palav, et teeb silmad kirjuks

8

Ei leia midagi teha enam. Mõtlen Muhu maa peale ja tema inimeste peale. Tulen otsusele et nii kaua kui ma koiki Eesti „rahwaid” ei tunne ei wõi ma ka analüüsi kokku võtta. Üleüldiselt lootsin ma neist Muhulast siiski paremat kut nad mulle andsid. Üleüldse sain mulje et sinne mees lodev mees on kes tööd teeb iseenesest wäljakujunenud kõva „töösunduse” peal. See omavaheline „distsipliin hoiab mehi koos, aga igauks tahab siit wälja saada, wihab teist, keda arvab parema elu peal olevat, püüab õigustatuna nõorida teist, siunab selle tottu praegust aega ja „walitsust”, kes „kurnab” ja tööle paneb (enne seisis töö enamasti Meemelist piirituse veos). Naised ei siuna, rühiwad aga tööd teha ja on wördlemisi hään meeolul. “Kes on pantu orjama, tu orjaku hää meelega” See meeste „protesti waim” avaldub õige kurioosilt. Paljude pojad teenivad alles sõduritena E.W.R. sõjaväes. Isad ütlevad: mis neist noortest meestest peaks kinni hoietama et ei lasta kodu tööle, saatku wanad soldatiks – praegu on rahu – wanad wõivad seal küll kõõnida” Koige hirmsamad on maksud. „Tulu-maksu lehed” tulid. Seal on wäljaminekud kastud üles panna. Mehed arvavad kõik, et puhta wäljamineku eest on ka maksta. Et selle eest mis peldiku lastud, tuleb teps nüüd maksta. Siin ei ole nali ette toodud.

Muhulane lehti ei loe ega usu. Kuulujutt on palju erutawam ja uskumapanevam. Palju kordasid on siia Muhku juba sõja kuulutu-

sed tullud, Paljud korrad on Tallinna revolutsion olnud. Muhulane wõõraid ei usu. Iga wõõras on nuuskur iseäranis wanavarakorjaja. Aga "sõnumi" wõtab ta iga ühe suust tänuga wastu. Olgu see nuuskur wõi kes. Olen kordi kimpus olnud inimestega kui parun ja ikka kui nuuskur. . . Tuli ette et inimene kes mind juba k-õpetajate kaudu tundis ja minuga kaunis kaua "sõber", wiimaks ka usaldavalt küsis "Ega te ikka selle wa risu korjamise pärast siia sõitnud küll teil ikka mõned tähtsamad asjad on mille pärast te waeva näete ja te ikka weel teise parema palga saate kut see o mis teile Museumi poolt antakse". See on väga paha asi. Sest see hoiab ka k-õpetajaid w.korrajast eemale. Nad ei taha kudagi sind aidata kõik peab ise tegema, kuna siin teine kord k-opetaja autoriteeti kibedasti tarvis. Kardawad et rahvas hakkab „süüdistama“ neid „nuuskuritega kaasatõötamise“ Pealegi tuleb neil käia sinna ja tänna õlut joomas. Nina all on nad õpetajad wiisakad wabandavad endid igapidi aga „rahvaga kokku puutudes“ wastavad nad pärimiste peale minu kohta õige erapooletult. See olla üks w-korjaja. Käib siin ringi. . . ja ei ütle heameelega et see „w-korjaja“ omad „wärgid“ temajuure tõi ja kortrit palus. Nad kätsuvad kudas rutemini kaelast ära saaks. Kardavad kuradid oma "õllewahekorra parast. Ma tahan nende juures selle tasuks tublisti süüa ja mitte maksta. Üks opetaja tuli ise selle mõtte pääle: ma söödan teid hästi siis te korjate minu eest ka wanawara". Ne neh.

9

Käisin Kuivastus. Võtsin patti Otsin postmärke. Ootan muidugi kirja Päästetoimkonnalt. Ka ei tea kudas teiste korjajatega läheb – mis teevad, kus on? Palav on hirmsasti. Wanawara läheb hapuks vist.

10

Revideerin k-opetajate paberid ja raamatuid. Lohakalt tehtud Viskan mõned numbrid nende korjandustest välja kui mitte huvitavad, ehk korduvad. Ei ole Muhus kaste kuhu voiks kõik kõvasti ja kindlasti kokku pakkida. Ka ei ole metsa siin.

11

Lähen Lalli külla kuulama kas on kampsun Kessest ära toodud. Keegi põle kuulnud niisugust asja. Pean aga jälle ise minema Kuulan paadi. Hea tuul puhub takka ja poole tunni pärast Kesses. Saan wiimaks kampsuni juure. Tahavad ikka saata, aga arvanud et weel aega on. Sindrid. Söön neil kõhu täis, lõikan omale tubakat ja tulen mere ääre Tuul waiksemaks jäänud aga lained kõrged weel küll.

Näen et oma suure wenega täna sauna saan Kell 7. Hakkan peale. Kell 10 olin Lallil. 3 tundi. Kaks korda pidasin ankurt sees. Kalamehed naersid mu pihupesasid waadeldes, et mina oli hea, aga selle peale ei mõelnud sugugi, et tagasi tuleb tulla. Neli versta vastu tuult suure kalapaadiga tulla polla nalja asi, nemad mõelnud mind kaldal wahtides, et külap ma ikka teelt tagasi Kesse pöoran. Pesen näo higest puhtaks ja hakka Hellamaale minema. Kell 12 seal.

12

Kooliõpetaja pere imestab, et kas ma aina kaon ja käin, et päris tõesti, kui spioon. Neile hästi ei meeldi mu eraldumine ja „käimine“. Parem kui käiks neil heinamaal. Ka olen ma juba oma tublit kaks nädalat neil süüa wohminud. Nad mõtlesid esiteks et kaon pea. Aga wõta näpust muidugi kus sa's saad niipea – tänapäev on küll nüüd kraamid kõik koos ja wõiks hakata minema, aga laeva ei tule – nimelt minu luup Tallinnast: tuul puhub vastu Hommikul oli vats tühi mis hirmus. Sõin terve pere ette (süüa woib – see köster kooliõpetaja Müristaja ei ole waene). Siis hakkasi konta parandama, mis eila wintsutet. Annaks Jumal tervist!

13

Läksin inimesi maalima Tulin ära. Ei viitsi. Inimesed põle kud puud metta, et paigal seisavad nagu üks muhulane ütles kes mu tööd uuris. Suvitus Ei ole teha midagi isearalist K.õpetajal algab sünnipäev 35 a. vana. Olled, koogid kõik suureparalised suupäralised. Võtan osa muidugi, on wiina. Aina popid wõdraks. Wõtku tont – ei meeldi. Wõtsin klahwid ja kadusin metsa. „Lembitu“ madrused tulevad muusikaga vastu – lähevad Hellamaale – kiige alla Laev seisab Kuivastus.

Metsas lamades katsun et mull wa sentimeeter taskus on. Seda põle mulle enne meelde tulnud kui h-ra Pritso ta mulle, pardon.. mitte Pritso. Olgu kudas on, aga ma ep ole teda mitte pruukinud – wat see on patt. Aga midagi peab päevaraamatu kirjutama Mõtlen siin metsas kes meist kõige wirgem on. Neist korjajatest kes minuga ühes Tallinnast lendu läksid. Kõik „sansid“ kalduvad wist minu poole. Saan igatahes kiita. Aga kaupa olen palju ära kaodanud – üle 100 marga. Mis sest. Wõin kinni maksta. Niidid olen ehk liiga ruttu käest minna lasknud, aga see tormijooksmine maksis ka palju aega ja verd ja Keinaste saarelt, kuhu kõige rohkem niiti läks, sai ka selle eest muistsemaid asju. Muhus on omal poed, ja asju vähe.

14

Olen kuulanud Saarte mässu jutustusi 1919 a. Eesti Walitsuse wastu. Lihtrahvas – sest mässust „punaste mässust” suurt ei räägi. Räägiwad muidugi siis kes asjast „eemal seisnud” nagu sulle kohe seletatakse. Mäss tulnud mitte tahtmisest Eesti wäkke teenima minna Seda asjaolu kasutanud enamlaste poolt wälja saadetud kihutajad (need tulnud Kuramaalt üle). Kihutajad olnud lihtsad punawäe sõdurid, kes siia „kodu käima” tulnud. Neil olnud head riided ja palju tsaari raha. Kainud ja näidanud oma riideid ja raha, toonitades et punaste pool „kõik hea” olevat. Ka naernud nad wälja neid kes mõelnud mobilisatsiooni kasku kuulata ja Suuremaale minna. Nad raakinud et Eesti pursuidel enestel polegi wõimu, kamandavad enamasti parunid, punavägi wõtta niikuinii Eesti ja saared oma alla, ei olla mõtet enam „liisku” minna. Sel „kihutustööl” olnud tagajärgi, sest kui juba „oma mees” sedawiisi räägib siis olla ikka tõsi. Otsustatud siis mitte minna. Muhu alalistest elanikkudest tõusnud wiimaks ka „kõnemehed” kes hakanud rahwast juba mässule kutsuma. Olnud pussa palju mis wenelastest ja sakslastest maha jäenud ja isegi kuulipilduja kuskil. Seletatud et usna kerge olla tagasi lüüa „warganägusid” kui need jälle mööda tulevad. Asutatudki wiimaks omakaitse kes rannas „tesuuris” kainud k-õp. Wilto ja keegi teine olnud ikka korrapidajad „ohwitserid” (Wilto enda jutu järgi olla ta pandud)

Äkki aga – ei tea kudas – ilmunud keegi Suuremaa ohwitser Kuiwastu ja nõuab küüti Hellamaale. Küsitakse kes on. On ohwitser kes tulnud mobilisatsiooni kohustuslisi wastu wõtma. Hellamaalt wastatakse puiklevalt ehk nalja toonil. Ohwitser annab kasu siis kõiki Mobilisatsiooni aluseid Kuiwastu kokku tulla. Kask wiiakse õige kiiresti laiali kui „naeru asi” Teine-kolmas päev ilmuvadki paljud noored mehed Kuiwastu aga kõik „nalja pärast waatama” Kotti ei ühelgi kaasas, selle eest aga paljudel püssid. Ohwitser kutsub wiimaks mehed kokku ja hakkab nimekirjade järgi läbikatsuma Kusib kus see ja teine, wastatakse et naise juure jäänud, tuleb warsti järgi kui omaga walmis wõi sauna lainud, õlut teeb j.n.e.

– Mina üksi teid sundida ei wõi, ütelge kas tahate tulla wõi ei taha, kui ei taha siis ma lähen ära. – öelnud wiimaks ohwitser. Selle peale kõlanud kellegi hüüd – poisid püssid wälja – maha lasta mis te jändate tühjaga. – Paugud kõlasid ja ohwitser kukkus surnult maha Seepeale rööwiti Kuiwastu mõis paljaks, tapeti Paistu ja Tamse mõi-

saomanikud. Need olid siis „punased”. Kui juba küll oli jannatud hakkasid naised, muhu targad naised, hoiatama et „walged” võida siiski tulla. Naised uskusid „karistuse” sisse. Suurel maal olla ikka suured asjad, Muhu ja Saaremaa olla ikka tähtsuseta. Mehed tundsid jõudu küll olevat, püssa oli palju oleks tahtnudki sõda, padrunid oli ka aga kedagi ei olnud lasta. Kangemad mehed ootasid „walgeid” et saaks jõudu proovida. Wiimaks hakkasid kõwad jutud käima, et walged tulevad. „Punased panne siis mobilisatsiooni” toime – ajasid taludest ja peredest mehed välja andsid püssid kätte ja sõja wäkke. Kui mobiliseerimine alles pooleli tuli sõnum et walged juba Muhus. Saadeti wabatahtlikuid wastu. Aga tunti wist instiktiwsest et walged on tugevad, et see on nüüd armutu karistus, mis selle „pidu peale” tuleb. Suurem hulk wäge kadus kohe ära. Järel jaid kuraasikamad ja „kes punaste poole hoidsid”. Muhu keskpäigas – Liival tuli siiski kokkupõrkamine Otsustatud wastu panna Peetud pool tundi lahingut siis olnud „punased” jooksus wõi surnud. Paljud sattusid wangi sest „walged” lainud kahe salgaga, „kavalalt ja piiranud sisse. Poole päevaga oli saar läbi. Õhk puhas Karistus olnud wali. Muist ninamehi punaseid peasenud siiski Saaremaale „Walged” olnud hirmus julged ja metsikud, sõitnud ratsa hobusega otse punastele otsa jne.

Pärast oli muidugi sõjakohus Mehed nägid kellega tegemist wõtsid õpetust aga paljudele oli hilja juba. Rumalus maksis hinda. Praegu on iseloomulik, et Eesti sõjawäge ja ka Laidoneri austatakse kui „lõömameest” aga walitsust mitte – siunatakse päris avalikult. Sõjavägi ja sõdur on aus kiidetakse sõjaväge ja neid wahwaid muhulasi – mässumehi keda pärast mässu karistuseks otsekohe liinile viidi ja „tööle” pandi. Öeldakse harilikult: – olgu see Eesti muud mis ta on, aga sõjaväe poole on ta kõva” Laidoneri nimi on siin õige populäär. Ka Larka ja teisedki.

15

Murran pead asjade pakkimise pärast. Murdsin murdsin – mis teed kaste ei ole Muhus, puid laudu ei ole – tarvis wana kirst osta. Mõeldud – tehtud. Otsima mindud. Kes tahab kirstu ara anda. Wiimaks saan kui päev otsa olen otsinud kirstu. Noh ühtlasi ka wanawara aga midagi. Tüüp ja oma 60 aastat turja peal.

16

Pakin kirstu sisse puuasjad puha hoolikalt. Enne tagusin kirstule põõnad alla Kardan et lagub ära. Sain ühe wäikse kasti veel

17

Sõidan „masinaga” Teist ei jäe. Lähen veel ühe korra hea usu peale vandesse kohtadesse „saama”, Aga Ei „saanud”

18

Otsin hoost. Tarvis Kuivastu transporteerida. Transporteerisin. Kibe wenitamine punnimine. Et punnitud sai siis nõudis woorimees kumme marka rohkem (sest ta seda pole teadnud, kui ta mind hobusega tooma tuli. Wist mõtles et mind ennast ja tühja kirstu peab wiima. Ent kirst oli täis – 18 puuda) Siunas niisuguse logu wedawast.

19

Kraam ootab sadama sillal „masinat”. Wõib oodata. Keegi sinna uurima ei lähe mis seal kirstu sees on selle eest on Muhu küll üle prahi.

20

Käin Tustil. Ja mujal Tarvis laeva oodata.

22

Ja laev tuli. Tormine. Ketid tõmbas katki. Kergema wanawara sain laevale. Kirstu – 15 puuda – katsusid mehed tõsta, lõid käega: raske! Wõida maha jäeda. Kuradid wõllanäod. Karjun kapteniga wiimaks saadetakse paar – meest appi kes minu kirstu sudametäiega laeva viskawad. Laev wajub kohe minema. Olgu sa äraneetud Muhumaa oma tüüri rahva ja „seadustega”. Haapsalus panen „waiksesse kuru-sesse” kraami. Hulk punnimist, aga pole wiga. Ise sõitsin Tallinna.

25

„Kraami“ ülesseadmas Toompeal „wapisaalis” Kes ise põle wanawara korjanud see ei saa aru sest „armastusest” millega see wanavarakorjaja oma vaevaga kätte saadud wara liigutab. Iga asjaga on teatud mälestus kaasas

3 aug

Võeti mind minu wanavaraga mõisnikkude vapisaalis üles. See oli esimene ülespandud kogu uues „museumis”. Hra Pulst oli mulle lahkeks nõuandjaks ja aitajaks-tööliseks ja ka tema pealekaimisel sai pildistatud see uus „etap” Eesti Museumi ajaloos.